

<https://doi.org/10.36818/2071-4653-2021-6-2>

УДК 336.5:364.2

JEL H10, H41, H50

І. В. Жеребило

кандидат філософських наук, доцент, професор кафедри менеджменту та соціального забезпечення Університету

банківської справи, м. Львів

e-mail: zherebilo@gmail.com

ORCID ID: orcid.org/0000-0002-3147-9590

Г. В. Возняк

доктор економічних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник відділу регіональної

фінансової політики ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України», м. Львів

e-mail: gvoznyak@gmail.com

ORCID ID: orcid.org/0000-0003-2001-0516

**ПУБЛІЧНІ ФІНАНСИ В ПОСТУЛАТАХ ЕКОНОМІЧНИХ ШКІЛ:
ГЕНЕЗИС ТЕОРІЙ**

Проаналізовано теорії публічних фінансів у контексті розвитку соціальної сфери. Обґрунтовано теоретичні аспекти визначення суспільних і приватних благ, їхнього місця в теорії публічних фінансів. Виділено головні ознаки суспільних благ. Здійснено порівняльну характеристику суспільних і приватних благ. Аргументовано особливості наукових підходів до питання фінансування виробництва та надання суспільних благ представників різних наукових шкіл і течій. Доведено постійне поступове посилення ролі держави в суспільному розвитку та зростання значущості виробництва суспільних благ в історичному контексті. Акцентовано на зміні ролі держави в сучасних умовах формування нових пріоритетів і реалізації Цілей сталого розвитку, що полягає в забезпеченні розвитку людського капіталу та наданні населенню якісних суспільних благ. Доведено, що в сучасних умовах актуалізується питання ефективності надання соціальних послуг як запоруки розвитку людського капіталу, максимального наближення їх до споживачів, ролі держави та системи публічного управління в розвитку соціальної сфери, збалансування системи публічних фінансів у забезпеченні соціального й економічного поступу держави.

Ключові слова: публічні фінанси, соціальна сфера, суспільні блага, приватні блага, бюджетні видатки, бюджетні доходи.

Zherebylo I., Voznyak H. PUBLIC FINANCE IN POSTULATES OF ECONOMIC SCHOOLS: GENESIS OF THEORIES

The article aims to study the genesis of public finance theories in the context of social development due to the need to determine the role of the state in providing social services and the efficiency and quality of public goods. The need for research is generated by two aspects: the dependence of the state and vector of public finance development on the historical and political conditions of state development; the need to develop tools, institutions, and procedures in the context of expanding state participation in the provision of social services to the population. Theoretical aspects of determining public and private goods and their place in the theory of public finance are substantiated. The public and private goods are compared and their essential characteristics are revealed. The key features of public goods (non-competitiveness, non-exclusion, indivisibility) are highlighted. The article addresses the peculiarities of scientific approaches to the issue of financing the manufacture and providing public goods to representatives of various scientific schools and trends (classical political economy, fiscal exchange models, theory of economic sociodynamics, libertarian theory, institutional economic theory, new classical macroeconomics, etc). The experience of developed countries in the historical context clearly indicates that despite the diversity and differences of national economic models focusing on different schools of economic theory, there is a constant gradual strengthening of the role of the state in social development. Emphasis is placed on changing the role of the state in modern conditions of forming new priorities and implementing the Sustainable Development Goals that ensure the development of human capital and provide the population with quality public goods. The article substantiates that in modern conditions, the issues of social services efficiency as a guarantee of human capital development, their maximum proximity to consumers, the role of the state and public administration system in the social sphere, and balancing the public finance system in ensuring social and economic progress are increasingly relevant.

Keywords: public finances, social sphere, public goods, private goods, budget expenditures, budget revenues.

Постановка проблеми. Дослідження становлення розвинутих країн в історичному контексті чітко вказують, що, попри різноманітність і відмінність національних економічних моделей, орієнтування на різні школи економічної теорії, спостерігається

постійне поступове посилення ролі держави в суспільному розвитку та прослідковується зростання значущості виробництва суспільних благ [1]. Цю тезу підтверджують і результати досліджень Світового банку, проведені для оцінювання національного

багатства країн світу, відповідно до яких було встановлено, що використання виробничих фондів наприкінці ХХ ст. результувалося формуванням 16% національного багатства країн світу, природних активів – 20%, натомість людського капіталу – 64% [2; 3]. З іншого боку, за результатами визначення індексу людського капіталу, дитина, народжена сьогодні в Україні, може досягти продуктивності дорослої людини з повноцінною освітою та оптимальним станом здоров'я на 63%. Цей показник вищий від середнього для країн світу зі схожими особливостями розвитку, проте він нижчий від середньоевропейського рівня [4]. Такі дані чітко вказують: щоб український народ зміг реалізувати свій людський потенціал, потрібно активізувати інвестиції в соціальну сферу, зокрема освіту, охорону здоров'я та соціальний захист.

Аналіз останніх досліджень. Вагому роль у дослідженні публічних фінансів та обґрунтуванні розвитку суспільного сектору економіки відіграли наукові праці Ч. Бастейбла, Дж. Бьюкенена, А. Вагнера, К. Вікселя, Дж. Гелбрейта, Р. Грінберга, К. Ерроу, М. Кейнса, Р. Коуза, Е. Ліндаля, Р. Масгрейва, У. Мацолли, Г. Мюрдаля, М. Олсона, Д. Рікардо, П. Самуельсона, А. Сміта, Г. Таллока, М. Фрідмана, Дж. Й. Халсмана та інших. Дослідження цих авторів присвячені визначенню ролі держави у виробництві і наданні суспільних благ населенню і стабільному розвитку суспільства. Утім, теорія публічних фінансів еволюціонує, тому важливим є дослідження її генезису в контексті розвитку соціальної сфери з огляду на два аспекти.

По-перше, стан і вектор розвитку публічних фінансів (зокрема і в частині фінансування надання соціальних послуг населенню) пов'язаний з історичним і політичним контекстом розвитку держави; як зауважують дослідники становлення публічних фінансів [5], ідеї та теорії у сфері публічних фінансів неможливо зрозуміти, не врахувавши історичні умови, в яких вони закладені і розвинені. По-друге, оскільки з плином часу держава збільшувала масштаб свого втручання в економіку, з'явилася потреба в «технізації» такого втручання (розроблення інструментів, інститутів і процедур), що в різних історичних умовах і політичних реаліях характеризувалося різними наслідками для економіки.

Метою статті є дослідження генезису теорій публічних фінансів у контексті розвитку соціальної сфери, що обумовлено потребою визначення ролі держави в забезпеченні населення соціальними послугами, ефективністю надання їх та якістю надаваних суспільних благ.

Основні результати дослідження. В історичному контексті становлення і розвитку суспільного сектору припадає на другу половину ХІХ ст. – ХХ ст. та характеризується суттєвими відмінностями для різних країн. Формування теоретичних засад публічних фінансів відбулося в умовах післявоєнного розвитку ринкової економіки та ґрунтувалося на теорії державних фінансів, розвинутій у працях У. Мацолли, К. Вікселя, Е. Ліндаля та ін.

Утім, зародження ідеї публічних фінансів і їхньої ролі в розвитку економічної і соціальної сфер можна

спостерігати, вивчаючи праці А. Сміта, Д. Рікардо та їхніх послідовників. У працях представників класичної політекономії чітко прослідковується превалювання тематики оподаткування над проблематикою державних видатків. Такі тенденції Л. Больє пояснює складністю та проблематичністю розгляду теоретичних засад суспільних видатків [6]. Уточнюючи, Ч. Бастейбл робить акцент на методологічних проблемах визначення та наукового осмислення видатків, адже цю сферу класики політекономії намагалися пояснити з позиції державоцентризму, тобто крізь призму потреб та інтересів держави, а не населення [7], що не дало змоги розкрити доцільність вкладення коштів у соціальну сферу.

У наукових пошуках А. Вагнера, В. Рошера, Г. Шмоллера, Л. Штейна, які є представниками історичного напрямку, також прослідковуються напрацювання з питань публічних фінансів. Зокрема, аргументовано доцільність вкладення фінансових ресурсів у державний сектор і наголошено на ролі держави як виробника нематеріальних благ, оцінити які за ринковими критеріями немає можливості.

Проте прорив у напрямі становлення теорії публічних фінансів спостерігався наприкінці 80-х рр. ХІХ ст. завдяки науковому внеску австрійських та італійських дослідників Е. Сакса, У. Мацолли, М. Пантелеоні та ін. Запропонований ними підхід передбачав зміну методології дослідження розвитку публічних фінансів, зокрема щодо здійснення видатків і надання соціальних послуг населенню, оскільки в центр дослідження вчені поставили не потреби держави, а вимоги та запити індивідів. Як зауважує А. Дерлиця, у цей період відбулася зміна наукового погляду на систему публічних фінансів: по-перше, дослідження податків і видаткових аспектів здійснювалося у взаємозв'язку; по-друге, – крізь призму особистих інтересів населення та суб'єктивної цінності суспільних благ; по-третє, змінився підхід до визначення ролі держави (держава – не суб'єкт потреб, а інституційний механізм, що трансформує інтереси й запити індивідів) [6].

Використання єдиної методології дослідження публічних фінансів зумовило формування моделі фіскального обміну, відповідно до якої ситуація, коли податкове зобов'язання платника дорівнює граничній користі отриманого ним суспільного блага, є рівновагою. Як зауважили К. Віксель та Е. Ліндаль, попит населення на суспільні блага є диференційованим, проте обсяг надаваного «чистого» блага не змінюється між споживачами. Такі висновки дали змогу авторам обґрунтувати потребу в диференціації плати за блага відповідно до диференціації запитів на отримання їх. Водночас індивідуальний споживач не повинен повністю оплачувати вартість отриманого блага; оскільки воно надається всім членам суспільства, доцільно сплатити відповідний внесок. Це дало змогу обґрунтувати взаємозв'язок між формуванням і використанням публічних фінансів, адже ціни суспільних благ для окремих осіб, відображаючи граничні норми заміщення, лежать в основі розподілу податкового тягаря [1].

Дослідження суспільних благ дали змогу виявити основні відмінності законів функціонування держави

та ринку, що своєю чергою обумовило потребу в різних підходах до їх вивчення. Також концепція суспільних благ обґрунтувала особливості публічних фінансів.

Суттєвого розвитку концепція суспільних благ набула в працях П. Самуельсона та Р. Масгрейва. За визначенням американського економіста, лауреата Нобелівської премії П. Самуельсона, до суспільних благ належать товари і послуги, які «ми (представники суспільства, громадяни) споживаємо колективно, за допомогою держави» [8]. Вигода від користування такими благами рівномірно розподілена між членами суспільства, а споживання їх окремими індивідами не применшує можливості використання іншими членами суспільства. Вчений також виокремлює основні властивості суспільних благ: неконкурентність – користування суспільним благом одним споживачем не є перешкодою для збільшення кількості реципієнтів і не вимагає зміни його вартості чи / та якості; невиключеність – неможливе обмеження доступу споживачів до певного суспільного блага; неподільність – окремий індивід не має змоги обрати обсяг споживання суспільного блага або не споживати його.

Проблема співвіднесення невиключеності суспільних благ і системи публічних фінансів, із

застосуванням якої відбувається їх виробництво і надання, полягає у феномені «безквиткового пасажира». З огляду на закономірності індивідуальної поведінки для максимізації власної корисності особа намагається знизити свої витрати на виробництво певного блага, адже усвідомлює, що може ним користуватися навіть за умови перекладення витрат на його вироблення на інших у повному обсязі.

Саме ці властивості суспільних благ П. Самуельсон протиставляє приватним благам, адже вони є доступними лише для споживачів, які оплачують їхню вартість на ринку відповідно до власних уподобань, споживчих переваг та інтересів, а після ринкової трансакції такий товар є недоступним для інших (рис. 1). Натомість особливістю суспільних благ є те, що величина граничної вигоди одного споживача не впливає на граничну вигоду від користування ним іншими. Відповідно, гранична корисність споживання суспільного блага містить індивідуальні граничні корисності всіх його споживачів. Це дало змогу вченому дійти висновку: виробництво суспільних благ є ефективним за умови їх сумісного споживання. Забезпечити це можливо завдяки організації виробництва їх державою та фінансування через систему публічних фінансів.

	СУСПІЛЬНЕ БЛАГО	ПРИВАТНЕ БЛАГО
Виключність споживання	ВАЖКО	ЛЕГКО
Спільність споживання	ВИСОКА	НИЗЬКА
Індивідуальний контроль	НЕМАЄ	Є
Суперництво при споживанні	НЕМАЄ	Є
Подільність	НЕМОЖЛИВА	МОЖЛИВА
Визначення потреби в благо, якості та кількості для населення	ВАЖКО	ЛЕГКО
Урахування індивідуальних споживчих потреб	ВІДСУТНІЙ	МОЖЛИВО
Вплив попиту та пропозицій блага на його вартість	НЕМАЄ	Є
Проблема безквиткового пасажира	Є	НЕМАЄ
Суб'єкт виробництва й надання	ДЕРЖАВА	РИНОК

Рис. 1. Сутнісні особливості приватних і суспільних благ

Джерело: складено на основі [10; 11].

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО ПЕРІОДУ УКРАЇНИ

Водночас подальші дослідження надання суспільних благ населенню шляхом використання публічних фінансів результувалися доволі дискусійними висновками. Й. Халсманн у цьому контексті виділив три проблемні аспекти: по-перше, немає чітко обгрунтованого алгоритму визначення потреби населення в певному суспільному благо, що не дозволяє стверджувати про потребу його вироблення за участю держави та із застосуванням механізмів публічних фінансів (адже товар можна виробити без залучення держави для осіб, які його потребують); по-друге, проблематичним є визначення критерію, за яким суспільне благо слід відрізнити від товарів індивідуального споживання; по-третє, навіть за умови визначення на індивідуальному рівні блага суспільним постає питання, чи дійсно виробляти та забезпечувати ним населення повинна держава [9].

Як результат, у контексті пошуку критеріїв визначення соціальних послуг, що підлягають обов'язковому фінансуванню через систему публічних фінансів, відбулося звуження переліку таких послуг на основі типізації суспільних благ, здійсненої дослідниками (виділено суспільні (комунальні і соціальні), квазісуспільні, мериторні). Головним висновком, зробленим за результатами наукових пошуків, стала думка, що, використовуючи публічні фінанси, слід виробляти та надавати суспільні блага, визначені як чисті, тобто ті, які повною мірою відповідають головним ознакам, виділеним П. Самуельсоном. Отже, чисті суспільні блага слід надавати безкоштовно (оскільки оплатою їх є податки), а стосовно, наприклад, змішаних благ межа між платними та бюджетними послугами не така очевидна (наприклад, послуги у сфері вищої освіти можуть бути для одержувача як платними, так і безкоштовними).

У цьому напрямі здійснював наукові пошуки і Р. Масгрейв, який ввів поняття мериторних благ, тобто благ, попит на які серед приватних осіб завжди нижчий від оптимального (бажаного) у суспільстві, тому держава стимулює виробництво їх. Щодо питання публічних фінансів, то Р. Масгрейв трактував їх як матеріальну основу суспільного сектору.

Як зауважує Ю. Журавльов, концепція мериторрики загалом сформована навколо інтересів держави, які прямо не проявляються в індивідуальних перевагах населення [12]. Прикладом мериторних благ є послуги у сфері культури, освіти і науки, охорони здоров'я, тобто такі, що сприяють розвитку особистості. Виробництво та надання таких благ населенню не лише вагоме в контексті досягнення інтересів економічної системи на довгострокову перспективу, а й важливе в умовах глобалізації та акценту на розвиток людського капіталу.

Слід зауважити, що концепція мериторних благ Р. Масгрейва лежить також в основі теорії економічної соціодинаміки, розробленої Р. Грінбергом та О. Рубінштейном та сформованої

навколо питання державної активності. Держава визначена дослідниками активним рівноправним учасником забезпечення господарського розвитку. Що стосується соціальної сфери, то автори підкреслюють вагомість використання системи публічних фінансів у наданні соціальних послуг, оскільки, трактуючи їх як несвідомі громадські інтереси, визначають такі вкладення інвестиціями в людський капітал [13].

Несприйняття доцільності фінансування надання соціальних послуг населенню та виробництва їх державою чітко прослідковувалося в лібертаріанській теорії, представники якої обгрунтовували закономірність ринкового розподілу благ, обумовлюючи його вищою ефективністю для споживачів і непосаганням на особисту свободу членів суспільства. Представники цього напрямку стверджували, що перекидання на державу обов'язку виробництва та надання суспільних благ матиме деякі негативні наслідки та викличе низку проблем (заполітизованість процесу прийняття управлінських рішень щодо виробництва та надання послуг, відсутність стимулів до підвищення якості благ). До таких проблем відносять і відсутність ринкових сигналів – «коли послуга переходить від ринку до держави, її надання більше не буде реагувати на запити клієнтів і поступово стане відображати переваги тих, хто її надає, а не тих, хто отримує» [14]. Як підтвердження наводять численні приклади погіршення стану суспільних благ (парків, вулиць, шкіл, системи охорони здоров'я), зауважуючи, що чисельність членів суспільства, які з часом намагаються уникнути отримання багатьох суспільних благ, постійно зростає. Унаслідок цього такі особи двічі платять за отриману послугу: по-перше, через примусове стягнення податків; по-друге, коли користуються благами, які надають приватні суб'єкти (приватні садки, школи, лікарні тощо). Отже, лібертаріанці вважають, що держава не надає таких послуг, які б не міг ефективно надавати ринок.

Аналогічні проблеми фінансування суспільних благ для населення прослідковували і науковці-інституціоналісти наприкінці ХХ ст. (Р. Коуз, Дж. Харріс, Д. Стівенсон). Зокрема, дослідження ефективності надання суспільних благ населенню ними проводилося на основі аналізу витратності та ролі трансакційних втрат у наданні таких послуг, що Р. Коуз визначає основним чинником неспроможності держави ефективно забезпечити надання благ. З іншого боку, представники цього наукового напрямку зауважують вплив якості публічних інститутів на ефективність надання суспільних благ. Оскільки виробництво їх здійснюється коштом бюджету, а механізм надання побудований не на основі індивідуальних переваг та інтересів споживачів, а в контексті прийняття політичних рішень, це суттєво знижує якість та ефективність суспільних благ [15].

Цю думку у своїх дослідженнях розвинули розробники неінституціональної економічної теорії Дж. Бьюкенен, К. Ерроу, М. Олсон, Г. Таллок та ін. у 70-80-х рр. XX ст. К. Ерроу, один з представників цього напрямку, обґрунтував недоліки механізмів надання суспільних благ, поширених у демократичних державах. Вважалося, що найбільш ефективними визначення складу, структури, обсягу та джерел фінансування суспільних благ були ті, що прийняті в умовах голосування. Проте К. Ерроу довів, що така форма визначення суспільних благ, які мають надаватися населенню, характеризується низкою негативних аспектів:

- по-перше, сумнівним є досягнення одногосподності в прийнятті рішення щодо виробництва та надання послуг з огляду на різні споживачські переваги індивідів;
- по-друге, визначення суспільних благ сформовано навколо споживчих переваг більшості, а тому не враховує усіх запитів споживачів.

Відтак автор сформував теорему неможливості та довів неспроможність звести індивідуальні функції корисності рівноправних представників певної групи в загальну функцію корисності самої групи [16]. Відповідно, К. Ерроу ще раз довів: виробництво державою суспільних благ, яке здійснюється із залученням публічних фінансів, на практиці задовольняє не потреби суспільства, а запити більшості, яка і голосувала за свій вибір. Отже, використання системи публічних фінансів у виробництві та наданні таких послуг не є доцільним, адже за кошти платників податків фінансуються блага, які визнаються корисними не всіма членами суспільства.

Слід зазначити, що неінституціоналісти аргументували також вплив глобалізації та змін на фінансових ринках у світі на виробництво, надання і фінансування суспільних благ. Послуги, які раніше визначалися як локальні чи національні, сьогодні трактуються в глобальному контексті. Зокрема, це стосується саме соціальних послуг (медичних, освітніх), надання яких у різних країнах забезпечується як із застосуванням публічних, так і приватних фінансів, що результувалося конкуренцією між різними послугами за якістю та способом надання.

Стосовно питання ролі публічних фінансів у наданні соціальних послуг населенню представники нової класичної макроекономіки відгукувалися доволі скептично. Американський економіст-ліберал М. Фрідман, представник Чиказької школи економіки, будучи прихильником зменшення ролі держави, критикував соціальні видатки, аргументувавши, що основними функціями держави є формування правової основи розвитку ринку для максимізації економічного ефекту. Він зауважував, що держава може фінансувати освіту чи інші послуги, проте не може робити їх обов'язковими. Надання соціальних послуг державою із використанням системи публічних фінансів

доцільне, на думку вченого, для захисту незахищених, зокрема дітей (вони не можуть піклуватися про себе самі, і, хоча це завдання покладається на батьків, держава все-таки повинна забезпечити контроль за належним виконанням батьками своїх обов'язків і сприяти цьому) [17].

Отже, підхід лібералів-представників Чиказької школи до ролі публічних фінансів у питанні забезпечення населення суспільними послугами можна окреслити як соціальний ринковий: держава повинна забезпечувати населення визначеними суспільними благами та несе соціальну відповідальність за це, проте реалізація цього має здійснюватися опосередковано, з максимальним застосуванням ринкових механізмів сприяння і стимулювання через систему публічних фінансів.

Цілком інший підхід до ролі держави та вектора розвитку системи публічних фінансів у цьому контексті у своїх роботах представили Дж. М. Кейнс та його послідовники, поставивши в основу своїх досліджень умову активної ролі держави в забезпеченні соціально-економічного розвитку. У науковому дослідженні «Загальна теорія зайнятості, відсотка і грошей» Дж. М. Кейнс стверджує, що стихійність ринку в багатьох випадках може результуватися зростанням безробіття та усіма можливими наслідками від втрати роботи як для суспільного, так і індивідуального добробуту та акцентує на потребі застосування «мистецтва державного управління економічною системою» у напрямі перерозподілу фінансових ресурсів для збільшення спроможності індивідів до споживання [18].

Цей підхід розвивали у своїх працях представники посткейнсіанства, зокрема Дж. Гелбрейт і Г. Мюрдаль, у післявоєнний період, обґрунтовуючи концепцію держави загального добробуту. На їхню думку, соціальні послуги є невіддільною складовою забезпечення добробуту населення і мають субсидуватися системою публічних фінансів незалежно від впливу ринкових факторів. Відповідно, головною метою державної політики є забезпечення добробуту максимально можливої частки населення.

Як зауважує І. Луніна, серед основних аргументів прихильників розширення діяльності держави є теза про, що кожна людина (незалежно від рівня власних доходів) намагається забезпечити надійність свого існування в довгостроковій перспективі, а отже, отримати соціальні та економічні гарантії. Забезпечення такими гарантіями кожного члена суспільства і є основним завданням держави. Важливо, що «свобода індивіда не обмежується максимізацією індивідуальної корисності (доходів), а передбачає також забезпечення вищої (порівняно з ринковими умовами) соціальної захищеності в разі хвороби, безробіття, для осіб похилого віку та наявність законодавчих прав на певні соціальні блага й послуги» [17].

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО ПЕРІОДУ УКРАЇНИ

Основними функціями держави, на думку послідовників Дж. М. Кейнса, є такі: 1) стимулювання та підтримання високого рівня зайнятості, зважаючи на високу суспільну цінність ринку праці; 2) перерозподіл доходів за умови, що більшість громадян держави вважають наявний розподіл доходів під впливом ринкових механізмів несправедливим. До основних інструментів перерозподілу доходів належать прогресивне оподаткування, пряма державна допомога, надання коштом бюджету соціальних послуг. Використання таких інструментів і реалізація функцій держави, за висновками науковців, матиме позитивні наслідки для розвитку економічної системи на довгострокову перспективу, адже сприятиме усуненню диспропорцій у розподілі доходів і майна, а також підвищить політичну стабільність у державі.

Втілення на практиці постулатів «держави добробуту» результувалося формуванням систем соціального розвитку двох типів. У межах «держави добробуту» одного типу послуги соціального захисту населення, які здійснювалися із залученням системи публічних фінансів, надавалися бідним верствам. Відповідно, надання таких послуг сприяло забезпеченню контролю з боку держави за рівнем доходів населення. Окрім того, важливим завданням держави в цьому контексті стало формування нормативно-правової бази та сприяння в розвитку пенсійних фондів, страхових компаній, медичних закладів. Що стосується іншого типу «держави добробуту», то надання соціальних послуг передбачене в контексті забезпечення населення нематеріальними благами високої якості, відтак надання їх має універсальний характер. Вирівнювання доходів забезпечується через податкову систему. Отже, країни, де реалізовано першу модель «держави добробуту», характеризуються порівняно нижчим показником державних видатків у ВВП та кращими умовами для розвитку підприємництва.

Утім, впродовж ХХ ст. практично у всіх державах світу відбулося зростання обсягів державних видатків. Після Другої світової війни спостерігалось пришвидшення зростання їх навіть порівняно з ВВП, адже посилено роль системи публічного управління у формуванні та фінансуванні соціальної інфраструктури (систем освіти, соціального забезпечення, охорони здоров'я тощо).

Висновки. Зростання значення суспільних функцій держави, реалізація яких здійснюється із застосуванням публічних фінансів, пов'язане з впливом змін в економічному середовищі, а провідною серед таких функцій останніми роками стала (і за вагомістю, і за обсягом фінансування) соціальна функція. Водночас посилення ролі соціальної сфери призвело до розширення джерел фінансування виробництва та надання соціальних благ (фінансові ресурси населення, соціальне страхування, фінанси підприємницького сектору, благодійні фонди, діяльність церкви, соціальні

підприємства тощо). Тому, ураховуючи посилення ролі приватних фінансів у наданні численних соціальних послуг населенню, на сучасному етапі актуалізуються цілком логічні запитання: чому виробництво та надання соціальних послуг населенню повинне забезпечуватися державою із використанням системи публічних фінансів? які межі участі держави та чи варто враховувати чинник соціальної відповідальності підприємницького сектору? як через ведення ефективної політики доходів і зайнятості населення забезпечити створення передумов для зменшення потреби серед населення в соціальній допомозі індивіду державою? на якому рівні (загальнодержавному чи рівні місцевого самоврядування) має відбуватися надання соціальних послуг?

В умовах зростання вагомості розвитку соціальної сфери та розширення джерел здійснення соціальних видатків закономірно (під впливом історичних, соціально-економічних, культурних, поведінкових чинників) відбулося формування різних типів соціальної політики держав. Це безпосередньо вплинуло на формування і використання системи публічних фінансів та участь держави в наданні соціальних послуг населенню. У певних країнах на передових позиціях щодо надання суспільних благ залишається держава та система публічних фінансів (скандинавська модель), а в інших країнах фінансування послуг забезпечується через фонди соціального страхування (західноєвропейська модель).

Однією з основних ознак сьогодення у сфері публічних фінансів є зростання ваги державного соціального страхування. Така тенденція вказує на індивідуалізацію суспільного споживання, адже спостерігається посилення зв'язку між обсягами соціальних виплат індивідам та їхніми (або їх роботодавців) внесками. Окрім того, тенденцією останніх років є те, що держава, продовжуючи виконувати соціальні функції, стимулює також залучення до цього процесу корпоративного сектору на засадах державно-приватного партнерства та акцентує на потребі соціальної відповідальності підприємництва через пряму участь у фінансуванні програм і проектів у соціальній сфері і підвищення оплати праці.

Спостережувані зміни вимагають нових підходів до визначення ролі системи публічних фінансів у наданні соціальних послуг. Хоча держава не відмовляється від здійснення соціальних видатків і надання суспільних благ населенню, постає питання щодо меж, в яких вона повинна фінансувати їх виробництво. Тут доцільно згадати слова М. Тетчер: «Правильна економічна політика вирішальною мірою залежить від правильності оцінки того, які види діяльності належать державі, а які – людям» [19].

Варто зауважити таке. У контексті становлення ринкової економіки основною умовою участі держави в економічних відносинах була

неспроможність ринку забезпечити ефективне використання ресурсів у процесі втілення стратегічних цілей для розвитку суспільства. Утім, в умовах сьогодення, коли спостерігається визначення нових пріоритетів розвитку суспільства, в основі яких не досягнення економічного зростання, а акцент на забезпеченні стійкого розвитку людського капіталу, змінюється і роль держави. Орієнтуючись на Цілі сталого розвитку та нову систему цінностей, яка і зумовила формування їх, сьогодні в більшості країн серед основних критеріїв розвитку людського капіталу – очікувана тривалість життя населення, рівень освіти та обсяг реального ВВП на особу. Як видно, перші два параметри прямо залежать від розвитку соціальної сфери в країнах та якості і доступності соціальних послуг, останній – від вектора економічної політики держави, ефективності взаємодії держави й ринку.

Отже, на передові позиції в сучасних умовах виходять питання ефективності надання соціальних послуг як запоруки розвитку людського капіталу, максимального наближення їх до споживачів, ролі держави та системи публічного управління в розвитку соціальної сфери, збалансування системи публічних фінансів у забезпеченні соціального й економічного поступу держави.

Список використаних джерел

1. Константюк Н. Гносеологічний аналіз суспільних та приватних благ в теорії публічних фінансів. *Соціально-економічні проблеми і держава*. 2014. № 1(10). С. 110-119. URL: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2014/14knitpf.pdf>
2. *Expanding the Measure of Wealth: indicators of environmentally sustainable development*. Washington: The World Bank, 1997. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/555261468765258502/Expanding-the-measure-of-wealth-indicators-of-environmentally-sustainable-development>
3. Пищуліна О., Юрочко Т., Міщенко М., Жаліло Я. Розвиток людського капіталу: на шляху до якісних реформ. Київ: Заповіт, 2018. 368 с. *Центр Разумкова*: сайт. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2018_LUD_KAPITAL.pdf
4. Світовий банк: Інвестиції в людський капітал – головний пріоритет для України в умовах пандемії. *Світовий банк*: сайт. 16.09.2020. URL: <https://www.worldbank.org/uk/news/press-release/2020/09/16/investing-in-human-capital-a-top-priority-for-ukraine-amid-pandemic-says-world-bank>
5. Part 1. A Symposium on Public Finance in the History of Economic Thought. *Research in the history of economic thought and methodology* / Eds. С. Silvant, J. S. J. Arrupe. 2020. URL: <http://diposit.ub.edu/dspace/bitstream/2445/152991/1/696911.pdf>
6. Дерлиця А. Дивергенція фінансової науки у контексті генезису теорії суспільних фінансів. *Світ фінансів*. 2020. № 1(62). С. 33-48. DOI: <https://doi.org/10.35774/sf2020.01.033>
7. Бастейбл Ч. Ф. *Общественные финансы*. Харьков: Виват, 2016. 808 с.

8. Самуэльсон П. *Экономика*: в 2-х т. М.: Алгон, 1992.
9. Халсманн Й. Г. Экономическая наука и неоклассицизм. *Квартальный журнал австрийской школы экономической науки*. 1999. № 4. С. 3-20.
10. Musgrave R., Peacock A. *Classics in the theory of public finance*. London: Macmillan, 1958. URL: <https://desmarais-tremblay.com/Resources/Musgrave%20Peacock%201958%20Classics%20in%20the%20Theory%20of%20Public%20Finance.pdf>
11. Samuelson P. A. The pure theory of public expenditure. *The Review of Economics and Statistics*. 1954. Vol. 36(4). Pp. 387-389. DOI: <https://doi.org/10.2307/1925895>
12. Журавльов Ю. О. Еволюція наукових поглядів на категорію «суспільні блага». *Причорноморські економічні студії*. 2016. Вип. 9(1). С. 12-16.
13. Гринберг Р., Рубинштейн А. *Экономическая социодинамика*. М.: ИСЭ-ПРЕСС, 2000. 278 с.
14. Боуз Д. *Либертарианство: история, принципы, политика*. Челябинск: Социум, 2004. 392 с.
15. Коуз Р. *Фирма, рынок, право*. М.: Новое издательство, 2007. 224 с.
16. Arrow K. J. *Social Choice and Individual Values*. New York: John Wiley & Song, Inc.; London: Chapman & Hall, Limited, 1951. 111 p. URL: <https://cowles.yale.edu/sites/default/files/files/pub/mon/m12-all.pdf>
17. Луніна І. О. *Публічні фінанси в макроекономічній політиці зростання*: монографія / ДУ «Ін-т екон. та прогнозів. НАН України». К., 2020. 440 с.
18. Keynes J. M. *The General Theory of Employment, Interest, and Money*. 1936. 190 p. URL: https://www.files.ethz.ch/isn/125515/1366_KeynesTheoryofEmployment.pdf
19. *Державні фінанси: теорія і практика перехідного періоду в Центральній Європі* / пер. з англ. Київ: Основи, 1998. 542 с.

References

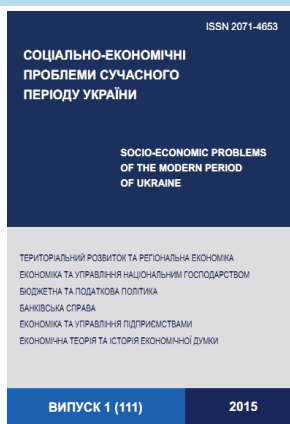
1. Konstantyuk, N. (2014). Hnoseolohichnyy analiz suspil'nykh ta pryvatnykh blah v teoriyi publichnykh finansiv [Epistemological analysis of public and private goods in the theory of public finance]. *Sotsial'no-ekonomichni problemy i derzhava – Socio-economic problems and the state*, 1(10), 110-119. Retrieved from <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2014/14knitpf.pdf> [in Ukrainian].
2. *Expanding the Measure of Wealth: indicators of environmentally sustainable development* (1997). Washington: The World Bank. Retrieved from <http://documents.worldbank.org/curated/en/555261468765258502/Expanding-the-measure-of-wealth-indicators-of-environmentally-sustainable-development>
3. Pyschulina, O., Yurochko, T., Mishchenko, M., & Zhalilo, Ya. (2018). Rozvytok lyuds'koho kapitalu: na shlyakhu do yakisnykh reform [Human capital development: on the way to quality reforms]. Kyiv: Testament. *Razumkov Center*: Website. Retrieved from https://razumkov.org.ua/uploads/article/2018_LUD_KAPITAL.pdf [in Ukrainian].

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО ПЕРІОДУ УКРАЇНИ

4. Svitovyy bank: Investytsiyi v lyuds'kyi kapital – holovnyy pryoritet dlya Ukrayiny v umovakh pandemiyi [World Bank: Investing in human capital is a top priority for Ukraine in a pandemic] (2020, Sep 16). *The World Bank: Website*. Retrieved from <https://www.worldbank.org/uk/news/press-release/2020/09/16/investing-in-human-capital-a-top-priority-for-ukraine-amid-pandemic-says-world-bank> [in Ukrainian].
5. Part 1. A Symposium on Public Finance in the History of Economic Thought (2020). In C. Silvant, & J. S. J. Arrupe (Eds). *Research in the history of economic thought and methodology*. Retrieved from <http://diposit.ub.edu/dspace/bitstream/2445/152991/1/696911.pdf>
6. Derlytsya, A. (2020). Dyverhentsiya finansovoyi nauky u konteksti henezysu teoriiy suspil'nykh finansiv [Divergence of financial science in the context of the genesis of the theory of public finance]. *Svit finansiv – World of finance*, 1(62), 33-48. DOI: <https://doi.org/10.35774/sf2020.01.033> [in Ukrainian].
7. Bastable, Ch. F. (2016). *Obshchestvennyye finansy [Public finances]*. Kharkiv: Vivat. [in Russian].
8. Samuelson, P. (1992). *Ekonomika [Economics]*: in 2 vols. Algon. [in Russian].
9. Khalsmann, J. G. (1999). Ekonomicheskaya nauka i neoklassitsizm [Economics and neoclassicism]. *Kvartal'nyy zhurnal avstriyskoy shkoly ekonomicheskoy nauki – Quarterly Journal of the Austrian School of Economics*, 4, 3-20. [in Russian].
10. Musgrave, R., & Peacock, A. (1958). *Classics in the theory of public finance*. London: Macmillan. Retrieved from <https://desmarais-tremblay.com/Resources/Musgrave%20Peacock%201958%20Classics%20in%20the%20Theory%20of%20Public%20Finance.pdf>
11. Samuelson, P. A. (1954). The pure theory of public expenditure. *The Review of Economics and Statistics*, 36(4), 387-389. DOI: <https://doi.org/10.2307/1925895>
12. Zhuravlyov, Yu. O. (2016). Evolyutsiya naukovykh pohlyadiv na katehoriyu «suspil'ni blaha» [Evolution of scientific views on the category of «public goods»]. *Prychornomors'ki ekonomichni studiyi – Black Sea Economic Studies*, 9-1, 12-16. [in Ukrainian].
13. Grinberg, R., & Rubinshtein, A. (2000). *Ekonomicheskaya sotsiodinamika [Economic sociodynamics]*. Moscow: ISE-PRESS. [in Russian].
14. Bowes, D. (2004). *Libertarianstvo: istoriya, printsipy, politika [Libertarianism: history, principles, politics]*. Chelyabinsk: Socium. [in Russian].
15. Coase, R. (2007). *Firma, rynek, pravo [The Firm, the Market, and the Law]*. Moscow: New publishing house. [in Russian].
16. Arrow, K. J. (1951). *Social Choice and Individual Values*. New York: John Wiley & Song, Inc.; London: Chapman & Hall, Limited. Retrieved from <https://cowles.yale.edu/sites/default/files/files/pub/mon/m12-all.pdf>
17. Lunina, I. O. (2020). *Publichni finansy v makroekonomichniy politytsi zrostannya [Public finance in macroeconomic growth policy]*. Kyiv: Institute for Economics and Forecasting of the National Academy of Sciences of Ukraine. [in Ukrainian].
18. Keynes, J. M. (1936). *The General Theory of Employment, Interest, and Money*. Retrieved from https://www.files.ethz.ch/isn/125515/1366_KeynesTheor%20of%20Employment.pdf
19. *Derzhavni finansy: teoriya i praktyka perekhidnoho periodu v Tsentral'niy Yevropi [Public Finance: Theory and Practice of Transition in Central Europe]* (1998). Kyiv: Fundamentals. [in Ukrainian].

Надійшло 20.11.2021 р.

Proceedings of the "SOCIO-ECONOMIC PROBLEMS OF THE MODERN PERIOD OF UKRAINE"

Proceedings of the "Socio-economic problems of the modern period of Ukraine" is a specialized scientific-practical edition based National Academy of Sciences of Ukraine and the Institute for regional studies of NAS of Ukraine.

The book highlights the results of studies of institutional and socio-economic problems of development of Ukraine at the macro, meso and micro levels, encouraging to published authors who carry out research work in various sectors of the economy.

The book "Socio-economic problems of the modern period of Ukraine" is included in the List of scientific professional publications of Ukraine in the field of economic sciences (Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated by 11.07.2016 №820).

The journal is included in the international scientometric database Index Copernicus, Poland - with 2014.

Site collection: www.zbirnyk.ird.gov.ua